

Αποσπασματικές αναπαραστάσεις ετερότητας και άρνηση βλέμματος: ελαχιστοποίηση και απλοποίηση του/της Άλλου/ης σε φιλομεταναστευτικά μιντιακά κείμενα

Μαρία Λυμπέρη

Πανεπιστήμιο Πατρών

Περίληψη

Το άρθρο αυτό εμπίπτει στο ευρύτερο πλαίσιο της κοινωνικής αναπαράστασης των μεταναστών/τριών στους δυτικούς/ευρωπαϊκούς λόγους. Το βασικό μου επιχείρημα είναι ότι τα κείμενα που θα αναλυθούν, αν και φιλομεταναστευτικά, δεν επιβεβαιώνουν τις πραγματικότητες των μεταναστών/τριών, αλλά φαίνεται να αντλούν περισσότερο από εθνικούς και δυτικοκεντρικούς λόγους, παρέχοντας μια μετριασμένη, ελεγχόμενη ορατότητα στους/στις μετανάστες/τριες: υπερπροβάλλουν έναν/μία ανεκτό/ή, απλοποιημένο/η μετανάστη/τρια, κοινωνικοπολιτισμικά και γλωσσικά οικείο/α στα ευρωπαϊκά/δυτικά ακροατήρια· σε αντίθεση με μια απομακρυσμένη, απροσδιόριστη και απειλητική, μη ανεκτή ετερότητα, η οποία ελαχιστοποιείται σε μεγάλο βαθμό, απαξιώνεται και υποβάλλεται σε μια εκ των προτέρων άρνηση του βλέμματος. Το ρατσιστικό υπόβαθρο αυτής της διαδικασίας θα αποδομηθεί στη βάση δύο θεωρητικών υποθέσεων: α) ότι η στερεοτυπική αναπαράσταση του/της 'Άλλου/ης ως απειλής' συχνά εξακολουθεί να υπόκειται των φιλομεταναστευτικών λόγων όταν αυτοί εκφράζονται με όρους ανοχής, και β) ότι ένα τέτοιο υπόβαθρο λειτουργεί πιο πολύ υπόρρητα, ωθείται στα περιθώρια αυτών των λόγων και περιλαμβάνει μια περισσότερο ή λιγότερο αποσπασματική αναπαράσταση της ετερότητας. Το γλωσσικό υπόβαθρο αυτών των αναπαραστάσεων θα εξεταστεί στα δεδομένα με βάση τις αναλυτικές κατηγορίες της *ανάδειξης* και της *ελαχιστοποίησης*, οι οποίες θα εννοιοποιηθούν λεπτομερέστερα αξιοποιώντας το πλαίσιο του van Leeuwen (2008).

1. Εισαγωγικά

Παρά την εκτεταμένη πολυπολιτισμικότητα και πολυγλωσσία στους ευρωπαϊκούς χώρους τις τελευταίες δεκαετίες, οι δυτικές αξίες του μονοπολιτισμισμού και της μονογλωσσίας εξακολουθούν να κυριαρχούν σε μεγάλο βαθμό (βλ. Archakis 2014, 2016, 2022α, 2022β· Archakis & Tsakona 2022· Μοσχονάς 2005). Σε αυτό το πλαίσιο, επιστρατεύονται διάφορες ρατσιστικές και ξενοφοβικές πολιτικές. Γίνονται συνεχείς προσπάθειες: είτε α) είτε να υπονομευθεί και να διακοπεί άμεσα η

μετακίνηση πληθυσμών, με βίαιο και θανατηφόρο αποκλεισμό τους στα ευρωπαϊκά σύνορα, είτε β) οι μετακινούμενοι πληθυσμοί να αφομοιωθούν στις ευρωπαϊκές/δυτικές νόρμες, δηλαδή μια λιγότερο βίαιη αλλά εξίσου ρατσιστική πολιτική (βλ. Archakis 2014· 2016· 2022α· Archakis & Tsakona 2022· Balibar 1991, 2017· Lentin 2004· Παπαταξιάρχης 2014). Από την άλλη, στις δυτικές φιλελεύθερες δημοκρατίες, γίνονται συνεχείς προσπάθειες για τη νομική και ηθική κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι ρητοί ρατσιστικοί λόγοι καταγγέλλονται σε μεγάλο βαθμό, ενώ η ανοχή προς τον/την Άλλο/η επικρατεί σχεδόν ως επιτακτική αναγκαιότητα (Blommaert & Verschueren 1998: 11· βλέπε επίσης van Dijk 1992: 95-96).

Ως αποτέλεσμα αυτών των αντιφάσεων, οι ευρωπαϊκοί εθνικοί/ρατσιστικοί λόγοι συχνά μετασχηματίζονται –αντί να καταργούνται–, κυκλοφορούν με πιο ευέλικτους τρόπους και γίνονται πιο «συμπεριληπτικοί» (Balibar 1991: 39· βλ. επίσης Balibar 2005, 2009, 2017· Barker 1979, 1981· Lentin 2004· van Dijk 1992). Όπως εξηγεί ο Bonilla-Silva (2006), αν και η γλώσσα του ρατσισμού μεταβάλλεται συνεχώς, η γλώσσα για τον ρατσισμό (δηλαδή η γλώσσα που χρησιμοποιείται για να περιγράψει ή να καταγγείλει τον ρατσισμό) παραμένει σχετικά σταθερή και, συνεπώς, αναποτελεσματική στο να αποτυπώσει πώς λειτουργεί ο ρατσισμός (βλ. επίσης Barker 1979, 1981). Ο Weaver (2016) εισάγει τον όρο «ρευστός ρατσισμός» για να περιγράψει πώς ο ρατσισμός μπορεί να συνυπάρχει με μη-ρατσιστικές αναγνώσεις του, προκύπτοντας από ή στοχεύοντας στην παραγωγή αμφισημιών, που καθιστούν τις στατικές αναγνώσεις και αναλύσεις του ρατσισμού αναποτελεσματικές.

Σε αυτό το πλαίσιο, το παρόν άρθρο διερευνά κατά πόσο, και με ποιους τρόπους, φιλομεταναστευτικοί λόγοι μπορεί να επιμένουν στη στερεοτυπική ρατσιστική αναπαράσταση του/της Άλλου/ης ως απειλής. Στην ενότητα 2 περιγράφω συνοπτικά τις εθνικές/ρατσιστικές παραδοχές στις οποίες βασίζεται μια τέτοια αναπαράσταση, ενώ στην ενότητα 3 εστιάζω στο πώς αυτές οι παραδοχές μπορεί να εξακολουθούν να αποτελούν ένα (λιγότερο ρητό) μέρος των λόγων ανοχής. Με βάση αυτά, στην ενότητα 4 θα εμβαθύνω στην αναπαράσταση της (μη) ανοχής στον λόγο και θα αναπτύξω ένα εννοιολογικό πλαίσιο για την ανάλυσή της. Τα δεδομένα της έρευνας που θα παρουσιάσω αποτελούνται από 10 βίντεο που αναρτήθηκαν στο διαδίκτυο από την ΜΚΟ Μετάδραση και το Ίδρυμα Μποδοσάκη, με στόχο την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των ελληνικών και ευρωπαϊκών ακροατηρίων σε ζητήματα μετανάστευσης. Το βασικό συμπέρασμά στο οποίο θα καταλήξω είναι ότι τα βίντεο

αυτά προβαίνουν σε μια αποσπασματική αναπαράσταση και ανοχή του/της μετανάστη/τριας Άλλου/ης: παρέχουν περιορισμένη ορατότητα στους/στις μετανάστες/τριες, ελαχιστοποιώντας τους/τες σε μεγάλο βαθμό και απλοποιώντας τους/τες στο πρότυπο ενός/μιας ‘οικείου/ας Άλλο/ης’, ενώ αρνούνται προκαταβολικά το βλέμμα σε οποιαδήποτε ‘ανοίκεια’ ή ‘ανεπιθύμητη ετερότητα’ (βλ. επίσης Lymperi & Archakis 2024).

2. Εθνικοί ετεροποιητικοί λόγοι: εντοπίζοντας και εκτοπίζοντας τον/την ‘μετανάστη/τρια Άλλο/η’

Οι διάφορες μετακινήσεις πληθυσμών προς την Ελλάδα, και την Ευρώπη γενικότερα, έχουν αντιμετωπιστεί σε μεγάλο βαθμό με εθνικές πολιτικές κλειστών συνόρων και αυστηρή περιθωριοποίηση. Τέτοιες πολιτικές συνίστανται σε –και εξυπηρετούν– το δυτικό/ευρωπαϊκό ιδεώδες των ‘ομοιογενών’ και ‘ενιαίων’ κρατών που παραμένουν σχετικά αμετάβλητα στον χρόνο και τον τόπο.

Σύμφωνα μάλιστα με την Ahmed (2000: 25, 27), το «αίσθημα κοινότητας» (το εθνικό στην προκειμένη) τείνει να στηρίζεται σε συνεχείς αναπαραστάσεις οι οποίες προωθούν το εσωτερικό ως ‘καθαρό’ και ‘ασφαλή’ τόπο που «δεν επιτρέπει στους/στις άλλους/ες να μπουν» και εγείρει «αμυντικά» αντανakλαστικά απέναντι σε κάθε μορφή ετερότητας. Το κοινωνικό κτήμα δηλαδή, το «ζούμε μαζί», προκύπτει και βιώνεται μέσα από τον «αποκλεισμό οποιουδήποτε/οποιασδήποτε άλλου/ης» (Ahmed, 2000: 5) και λαμβάνει τη μορφή μιας κοινής πεποίθησης περί «αντιμετώπισης προβλημάτων» και «αίσθησης ασφάλειας» απέναντι σε κάθε «ανοίκειο/α και ανεπιθύμητο/η» Άλλο/η (Ahmed 2000: 27-28).

Η «υπεράσπιση» συνεπώς των «κοινωνικών ορίων απέναντι σε ανεπιθύμητες εισβολές [...] παράγει συγκεκριμένες κατηγορίες ξένων –εκείνους/ες που δεν ανήκουν», κάτι που εξηγεί και τη «διατήρηση των κοινωνικών προνομίων» που ορισμένες ομάδες εντός ενός έθνους-κράτους μοιράζονται, ενώ άλλες στερούνται (Ahmed 2000: 27).

Ο/η «μετανάστης/τρια Άλλος/η» προσεγγίζεται εδώ ως «ανοιχτή πολιτική κατηγορία» (βλ. Gilroy 1987: 38-39), η οποία παράγεται σε μεγάλο βαθμό στους δυτικούς/εθνικούς λόγους: λόγοι που, με τη σειρά τους, εκφράζονται και νομιμοποιούνται με ποικίλους τρόπους μέσω –και υπό τη μορφή– λόγων φόβου (βλ. Ahmed 2000, 2003· Altheide 2006· Gale 2004). Όπως εξηγεί η Ahmed (2000: 29), η

«συγκρότηση [...] της κοινότητας» περιλαμβάνει τόσο τη «συγκρότηση του κοινού» (εκείνου που μοιραζόμαστε), και όσο και την εγγήγορση απέναντι στην «απειλή» που υποτίθεται ότι αντιπροσωπεύει το «μη-κοινό», το ανοίκειο, εκείνο δηλαδή που «βρίσκεται εκτός τόπου σε αυτόν τον τόπο», το Άλλο (Ahmed 2000: 29). Η «διαμόρφωση [...] της κοινότητας» συνδέεται, συνεπώς, με τον «εντοπισμό» απειλών και παράγει τη μορφή του Άλλου ως «ορατό κίνδυνο για το ‘εμείς’ της κοινότητας» (Ahmed 2000: 32, έμφαση στο πρωτότυπο).

Στο πλαίσιο των δυτικών εθνικών λόγων, οι μετανάστες/τριες –ιδίως όσοι προέρχονται από μη δυτικά περιβάλλοντα– συγκροτούνται ως «οι κατεξοχήν [...] ξένοι/ες», ως ο/η απόλυτος Άλλος/η, ως υπέρμετρη απειλή που «έρχεται από έξω από τα προστατευτικά τείχη του [...] έθνους-κράτους» (Ahmed 2000: 36· βλ. επίσης Fassin 2001· Mbembe 2001· Said 1978). Η «πολιτισμική διαφορά καθίσταται» αυτό πάνω στο οποίο «εγγράφεται ο φόβος» προς τον/την μετανάστη/τρια Άλλο/η (Ahmed 2000: 36), με αποτέλεσμα η πολυπολιτισμικότητα και η πολυγλωσσία να αντιμετωπίζονται ως κίνδυνοι και όχι ως γλωσσικοί ή κοινωνικοπολιτισμικοί πόροι (βλ. Archakis 2014· 2016· 2022α).

Αυτή ακριβώς η «προβολή του κινδύνου πάνω» στους/στις μετανάστες/τριες είναι που «επιτρέπει» και «την άσκηση βίας» εναντίον τους (Ahmed 2000: 37). Οι μετανάστες/τριες αναπαρίστανται ως τίποτα πέρα από «απειλή», η οποία χρειάζεται να αντιμετωπιστεί ή ακόμη και να εξαλειφθεί (Ahmed 2000: 36-37· βλ. επίσης Ahmed 2003· Altheide 2006· Butler 2004α· Chouliaraki & Stolic 2017· Foucault 2002, 2006· Gale 2004· Mbembe 2003· Poulakidakos 2018· Yancy & Butler 2015).

Τα όρια, επομένως, ανάμεσα σε ‘εμάς’ και τους/τις ‘Άλλους/ες’ γίνονται συχνά τα «όρια ανάμεσα σε εκείνους/ες που πρέπει να ζήσουν» και σε εκείνους που «μπορούν να αφεθούν να πεθάνουν» (βλ. Foucault 2002: 313-314). Αυτό καθίσταται δυνατό και αποδεκτό στα φιλελεύθερα και δημοκρατικά δυτικά κράτη μέσω ρατσιστικών λόγων, οι οποίοι με ποικίλους τρόπους εγγυώνται την απώλεια και τον «θάνατο [...] του Άλλου» ως το μέσο για να καταστούν οι κοινωνίες μας πιο «ασφαλείς» και «καθαρές» (Foucault 2002: 314-315). Ο ρατσισμός δηλαδή ρυθμίζει «την κατανομή του θανάτου» και καθιστά «δυνατές τις δολοφονικές λειτουργίες» των δυτικών κρατών (Mbembe 2003: 17), αποδίδοντας «ορθολογικούς στόχους στην ίδια την πράξη της δολοφονίας» (Mbembe 2003: 23) και δικαιολογώντας «την υλική καταστροφή» συγκεκριμένων «σωμάτων και πληθυσμών» (Mbembe 2003: 14).

Αυτό το πολύπλοκο δίκτυο, εξηγεί ο Mbembe (2003: 17), οδηγεί σε μια κατακερματισμένη, αποσπασματική (fragmented) και αντιφατική «βίωση της ετερότητας» στη Δύση. Σε τέτοια πλαίσια, οι μετανάστες υποβιβάζονται σε ένα σχεδόν μη-ανθρώπινο καθεστώς ύπαρξης (βλ. Ahmed 2000· Αθανασίου 2007· Butler 2004α· Mbembe 2003· Chouliaraki & Stolic 2017). Απογυμνώνονται από τα όποια «πολιτικά διακυβεύματα» και αναγνωρίζονται ως μια «ανώνυμη [...], αναλώσιμη και καταστρέψιμη» ετερότητα (βλ. Αθανασίου 2007: 15). Έτσι επιτρέπεται η «αποποίηση» και η άρνηση «οποιασδήποτε κοινωνικής και πολιτικής ευθύνης για τη βία» εναντίον τους (Ahmed 2000: 37). Η βία, επομένως, κατά των μεταναστών/τριών, είναι πιθανότερο να γίνει αποδεκτή, να θεωρηθεί «εκτός νόμου» (βλ. Mbembe 2003: 23) και να αναχθεί σε «κατάσταση εξαιρέσεως» (βλ. Agamben 2004), παρά να αναγνωριστεί ως η κινητήρια δύναμη του δυτικού πολιτικού φαντασιακού καθαυτού.

Η επισφάλεια των μεταναστών/τριών, πλαισιωμένη σε τέτοιους λόγους, ακόμη και οι ίδιες οι απώλειές τους, κανονικοποιούνται ως «παράπλευρες» (βλ. Bauman 2011). Δεν παρουσιάζονται μόνο ως πιθανές ή λογικές, αλλά συχνά και ως αναγκαίες (βλ. Ahmed 2000· Foucault 2002), ως υποδεέστερες ή/και «αδιάφορες» (βλ. Αθανασίου 2007· Butler 2004α). Μάλιστα, τέτοιες απώλειες μπορεί να περιλαμβάνουν, όπως εξηγεί ο Foucault (2002: 315-316), «όχι μόνο την άμεση δολοφονία αλλά και [...] την έκθεση [...] σε πολιτικό θάνατο», μέσω, για παράδειγμα, του «αποκλεισμού, της απόρριψης» και της περιθωριοποίησης.

Μπορούμε λοιπόν να μιλήσουμε για έναν ανθρωπισμό, που παράγεται μέσω των δυτικών εθνικών λόγων, και ο οποίος δημιουργεί ένα «ανθρώπινο εμείς» *απομακρύνοντας και προστατεύοντάς το από ένα απροσδιόριστο «μη-ανθρώπινο 'αυτό'», το οποίο με τη σειρά του βιώνεται ως το «μη-κοινό», το Άλλο* (Ahmed 2000· βλ. επίσης Foucault 2002). Ένας τέτοιος ανθρωπισμός αξιολογεί, συνεπώς, «ορισμένες ζωές [...] πάνω από άλλες» (Ahmed 2000: 29), κανονικοποιώντας τις απώλειες των τελευταίων ως εκείνο που θα σηματοδοτούσε μεγαλύτερη «ασφάλεια» για τις πρώτες (Ahmed 2000· βλ. επίσης Αθανασίου 2007· Butler 2004α· Foucault 2002· Mbembe 2003).

3. Ανοχή και/ως εθνικός λόγος

Η εκτεταμένη συνύπαρξη και επαφή μεταξύ τοπικών πληθυσμών και μεταναστών/τριών στους ευρωπαϊκούς χώρους, καθώς και οι πολιτικές διεκδικήσεις

των μεταναστών/τριών, που έθεσαν τα σώματά τους ως το έσχατο όριο πάνω στο οποίο θα ασκηθεί η εξουσία και η βία της Δύσης (βλ. επίσης Fassin 2001), έχουν αναγκάσει τα ευρωπαϊκά κράτη, συμπεριλαμβανομένης της Ελλάδας, να αρχίσουν να συμπεριλαμβάνουν τουλάχιστον ορισμένους/ες μετανάστες/τριες στα όρια της «ανθρώπινης» ζωής που «πρέπει να προστατευτεί» (βλ. Foucault 2002).

Σε αυτό το πλαίσιο, αρχίζει να εγείρεται ένας ευρωπαϊκός λόγος ανοχής απέναντι στον/στην «αναξιοπαθούντα/ούσα μετανάστη/τρια» (σε αντιπαράθεση με τους ρητούς ρατσιστικούς λόγους). Ο λόγος αυτός όμως, σε μεγάλο βαθμό, προβάλλει πάνω στον/στην μετανάστη/τρια όσα οι ευρωπαϊκοί πληθυσμοί είναι πρόθυμοι να ανεχτούν και αναμένουν από αυτόν/ή. Σύμφωνα με την Brown (2006, 2008), παρόλο που αυτή η ανοχή παρουσιάζεται ευρέως ως «αδιαμφισβήτητο επίτευγμα» του «πολιτισμένου δυτικού κόσμου» και «εναλλακτική λύση» στον φόβο και στη βία, μπορεί επίσης να θεωρηθεί ως μια πιο ήπια μορφή απόρριψης μιας –ήδη αναγνωρισμένης ως– ετερότητας. Η «ρητή αποδοχή» (Blommaert & Verschueren 1998: 15) λοιπόν που κυριαρχεί στους λόγους ανοχής απέναντι στους/στις μετανάστες/τριες:

- αφενός, εκχωρείται υπό όρους ενώ βασίζεται σε «σιωπηλούς ενδοιασμούς» (Blommaert & Verschueren 1998: 15)
- και, αφετέρου, λειτουργεί ως «μηχανισμός ρύθμισης» (Haynes 2013: 31): συγκροτεί έναν λόγο που προσδιορίζει πόσο από τον/την μετανάστη/τρια Άλλο/η θα (μη) γίνει αποδεκτό χωρίς να διαταράξει τις εδραιωμένες ευρωπαϊκές κανονικότητες (βλ. Brown 2006: 27, 29· Haynes 2013: 37).

Οι ευρωπαϊκοί λόγοι ανοχής δηλαδή, από τη μια, μετατοπίζουν «το δικαίωμα στη ζωή [...] από το πολιτικό στο ανθρωπιστικό πεδίο» (βλ. Fassin 2001: 4), αποπολιτικοποιώντας το σε μεγάλο βαθμό (βλ. Mavelli 2017: 814) και ρυθμίζοντάς το με βάση «κοινές ηθικές αρχές» (βλ. Fassin 2001: 5), όπως αυτές αντλούνται κυρίως από το ευρωπαϊκό/δυτικό απόθεμα αξιών. Αυτό σημαίνει ότι ο/η μετανάστης/τρια, σε αυτό το ανθρωπιστικό πλαίσιο, εξαντλείται σε ό,τι ταιριάζει και μπορεί να συντονιστεί με αυτό το ευρωπαϊκό απόθεμα. Και, από την άλλη, τέτοιοι λόγοι ανοχής μπορούν να θεωρηθούν ότι λειτουργούν εντός ενός ευρύτερου πλαισίου το οποίο ο Fassin (2001) αποκαλεί «βιοπολιτική της ετερότητας». Οι δυτικοί λόγοι ανοχής ουσιαστικά θέτουν τους όρους και, συνεπώς, ρυθμίζουν και «παράγουν»

εκείνα τα σώματα των μεταναστών/τριών «που έχουν περιεχόμενο και συνοχή» (βλ. Αθανασίου 2007: 30-31) μέσα σε –και για– τη Δύση, και τα οποία οι μετανάστες/τριες καλούνται να επιτελέσουν προκειμένου η ένταξη τους να γίνει ανεκτή.

Η παραγωγή του ανεκτού μεταναστευτικού σώματος στους λόγους ανοχής προϋποθέτει επιπλέον την αποκοπή και την απώλεια εκείνου του μέρους του μεταναστευτικού σώματος που δεν συμμορφώνεται με τις δυτικές αξίες –και δεν θα λειτουργούσε σωστά εντός τους. Αυτή η αποκοπή και απώλεια περιλαμβάνει –και κανονικοποιεί περαιτέρω– την αποσπασματική αντίληψη της ετερότητας (βλ. ενότητα 2) και αφορά συνήθως εκείνες τις διαστάσεις των μεταναστών/τριών που θεωρούνται γενικώς μη διαχειρίσιμες και είναι δυσκολότερο να αλλάξουν: οι διαστάσεις αυτές παραμένουν «μη-ανεκτές» και, σε μεγάλο βαθμό, απορρίπτονται ακόμη και σε πλαίσια ανοχής (βλ. και Brown 2006: 6, 29· Haynes 2013: 32, 35-36, 40-41· αυτό θα το εξετάσω λεπτομερέστερα στην ενότητα 4).

Υπό αυτή την οπτική, οι λόγοι ανοχής θα λέγαμε ότι εξακολουθούν να αντιλαμβάνονται τον κίνδυνο που υποτίθεται ότι αντιπροσωπεύουν οι μετανάστες/τριες στην Ευρώπη· έναν κίνδυνο που, ωστόσο, δεν αντιμετωπίζουν ως κάτι που πρέπει να εξαλειφθεί, αλλά ως κάτι που μπορεί –και πρέπει– να ρυθμιστεί και να καταστεί διαχειρίσιμο. Τέτοιοι λόγοι μπορούν λοιπόν να θεωρηθούν περισσότερο ως μια συνειδητή στάθμιση της όποιας «ενδεχομενικότητας» (βλ. Foucault 2002: 302) συνδέεται με τους/τις μετανάστες/τριες. Και, συνεπώς, μπορούν να θεωρηθούν μέρος των εθνικών λόγων που επιχειρούν να εκτοπίσουν την όποια ετερότητα θεωρείται ότι απειλεί τις εθνικές τάξεις (βλ. ενότητα 2). Ο/η μετανάστης/τρια Άλλος/η, ο/η οποίος/α εξακολουθεί να γίνεται ορατός/ή ως Άλλος/η και να υπερφορτώνεται με όλες εκείνες τις εθνικές παραδοχές που τον αντιμετωπίζουν ως κίνδυνο, συγκροτείται στους λόγους ανοχής όχι τόσο ως κάποιος/α που πρέπει ή θα μπορούσε να αφηθεί να πεθάνει, όσο πρωτίστως ως κάποιος/α του οποίου/ας η ζωή και η συμπεριφορά του θα μπορούσε –και θα έπρεπε– να ρυθμιστεί.

Οι λόγοι ανοχής δηλαδή δεν ανατρέπουν τις ρατσιστικές παραδοχές, αλλά μάλλον τις επιτρέπουν και τις ανακυκλώνουν. Τις ενσωματώνουν, τις επεξεργάζονται εν μέρει και τις τροποποιούν και, κυρίως, μπορούν να λειτουργήσουν ακριβώς επειδή δομούνται πάνω σε αυτές τις ρατσιστικές παραδοχές. Το ‘ας πεθάνουν’ των ευθείων θανατοπολιτικών (βλ. ενότητα 2), απηχείται εδώ μεταφορικά μέσα σε όσα οι

μετανάστες/τριες θα μπορούσαν –και καλούνται– να αφήσουν πίσω τους προκειμένου να τους επιτραπεί να ζήσουν στην Ευρώπη χωρίς να διαταράξουν τις ευρωπαϊκές κανονικότητες.

Στην επόμενη ενότητα, θα επεξεργαστώ περαιτέρω πώς η ανοχή διαμορφώνει τη ρητή έκφραση των δυτικών φιλελεύθερων λόγων, παρότι βασίζεται σε όσα αποσιωπούνται από αυτούς, καταλήγοντας σε μια αποσπασματική αναπαράσταση της ετερότητας.

4. Λόγοι ανοχής και αποσπασματικές αναπαραστάσεις της ετερότητας

Η πολιτική κατηγορία του/της μετανάστη/τριας Άλλου/ης αποκτά γλωσσική –και πολιτική– συνοχή, σε μεγάλο βαθμό, μέσα από –και μέσα σε– δυτικές αναπαραστάσεις, οι οποίες συντηρούν –και αντλούν από– «δυαδικές» και «βίαιες» διακρίσεις και ιεραρχίες του τύπου ‘εμείς-αυτοί/ές’ (βλ. Derrida 1981· Hall 1997β), επιδιώκοντας, σε μεγάλο βαθμό, να απονομιμοποιήσουν την παρουσία των μεταναστών/τριών στα δυτικά κράτη, και πλαισιώνοντάς τους/τες –περισσότερο ή λιγότερο ρητά– ως επικίνδυνους/ες και απειλητικούς/ες.

Μια τέτοια –λιγότερο σαφής ωστόσο– αναγνώριση του/της ‘Άλλου/ης ως απειλής’ φαίνεται να υπόκειται των λόγων ανοχής, χωρίς να γίνεται ρητή, αλλά αντιθέτως ωθείται στο περιθώριο αυτών των λόγων: βασίζεται πρωτίστως σε όσα αποσιωπώνται από τις αναπαραστάσεις τέτοιων λόγων.

Αρχικά, οι δυτικές αναπαραστάσεις των μεταναστών/τριών, γενικότερα, θεωρείται ότι «ασκούν συμβολική βία» επάνω τους, δηλαδή την ίδια τη «δύναμη της αναπαράστασης», τη δύναμη να «αποδίδουν και να ταξινομούν», να «υπερβάλλουν» για αυτούς/ες ή να τους/τις «απλουστεύουν» στερεοτυπικά (Hall 1997β: 258-259· βλ. επίσης Said 1978), καθιερώνοντας αυτό που η Butler (2004a, 2004β) ονομάζει «νόρμες αναγνώρισης» (βλ. επίσης Lymperi & Archakis 2024).

Αυτές οι νόρμες αναγνώρισης, από τη μια πλευρά, υποδεικνύουν τι θα αναγνωριστεί και πώς, καθιστώντας ορισμένα τμήματα της πραγματικότητας ορατά και διανοητά (Butler 2004β: 2-4, 31-35, 106, 109· βλ. επίσης Butler 1997: 4-5, 32-33, 40· Butler 2004a). Τέτοιες νόρμες καθιερώνουν, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, «εκείνα που θα έπρεπε να θεωρούμε δεδομένα», όσα θα έπρεπε «να γνωρίζουμε ήδη», τα οποία στη συνέχεια «βιώνονται» ως πραγματικά και, επιπλέον, ως κανονικά (Ahmed 2000: 29). Υπό αυτό το πρίσμα, οι δυτικές αναπαραστάσεις των

μεταναστών/τριών τους/τις εγκλωβίζουν σε μια λίγο-πολύ παγιωμένη εικόνα: προδιαγράφουν και ρυθμίζουν το πώς οι μετανάστες/τριες θα μπορούσαν –και θα έπρεπε– να επιτελούν τον εαυτό τους προκειμένου να αποκτήσουν κοινωνική ορατότητα και αναγνώριση (βλ. Αθανασίου 2007· Barker & Jane 2016· Butler 1993, 1997, 2004α, 2004β· Hall 1997β, 1997γ). Η ορατότητα δηλαδή των μεταναστών/τριών θεωρείται ότι στηρίζεται σε νόρμες που παράγονται στη γλώσσα, τους λόγους και τις αναπαραστάσεις και αντλούνται σε μεγάλο βαθμό από μια δυτική ‘κοινή λογική’ σε σχέση με τον/την Άλλο/η.

Από την άλλη, τέτοιες νόρμες αναγνώρισης θεωρείται ότι αποκτούν την εσωτερική τους «ενότητα» και συνοχή μέσω πρακτικών «αποκλεισμού» (Butler 2004β: 206), μέσω «συμβολικών ορίων» (Hall 1997β: 258), τα οποία με τη σειρά τους αποκλείουν προκαταβολικά ό,τι «δεν ταιριάζει με την εκάστοτε νόρμα» (Butler 2004β: 206· βλ. επίσης Hall 1997α: 10). Η αναγνώριση λοιπόν θεωρείται «τόπος εξουσίας», μέσω του οποίου η γνώση δεσμεύεται σε «σχήματα» που είτε την παρέχουν και τη διευκολύνουν είτε την αποσύρουν (Butler 2004β: 2).

Βέβαια, όσα αποσιωπώνται συστηματικά από τις αναπαραστάσεις των μεταναστών/τριών στους δυτικούς λόγους (αν και αποκλείονται προκαταβολικά από τις νόρμες αναγνώρισης που αυτοί οι λόγοι παρέχουν) θεωρείται δεν παραμένουν απλώς κενά περιεχομένου ούτε εντελώς αόρατα. Ακολουθώντας την ανάλυση της Ahmed (2000), προτείνεται εδώ ότι τέτοιοι αποκλεισμοί δεν προκύπτουν απλώς από πλήρη «αποτυχία αναγνώρισης» (βλ. Ahmed 2000: 24), αλλά συνιστούν μάλλον ένα είδος «παραγνώρισης», δηλαδή μια μορφή απόκρισης σε κάτι που έχει, κατά κάποιον τρόπο, «ήδη αναγνωριστεί» (βλ. Ahmed 2000: 21). Ό,τι απορρίπτεται λοιπόν συστηματικά από αυτές τις αναπαραστάσεις θεωρείται εδώ ότι του αποδίδεται μια ορισμένη, παράπλευρη ορατότητα και αναγνωρίζεται οριακά. Υποστηρίζω, συνεπώς, ότι τέτοιοι αποκλεισμοί δεν είναι ούτε ουδέτεροι ούτε τυχαίοι, αλλά συνιστούν μια –πολιτική– άρνηση του βλέμματος, η οποία με τη σειρά της σηματοδοτεί ένα ασαφές, όχι όμως κενό, περιεχόμενο ετερότητας.

Αυτό το περιεχόμενο της ετερότητας, το οποίο πλαισιώνεται εδώ περαιτέρω με όρους απόρριψης (abjection) (Kristeva 1982· βλ. επίσης Butler 1993), θεωρείται ότι απονομιμοποιείται εμμέσως, ότι διαμορφώνεται ως κάτι «ξένο» και «ανεπιθύμητο», ως μια εγγενώς «μη-ανεκτή απειλή» (βλ. επίσης Ahmed 2000· Brown 2006· Haynes 2013· Hook 2006), η οποία, ακριβώς για αυτό, απορρίπτεται (από τον κατά περίπτωση λόγο), στερούμενη προκαταβολικά του βλέμματος.

Η βασική θεωρητική μου υπόθεση είναι ότι μια τέτοια απονομιμοποίηση υπόκειται και των λόγων ανοχής: α) εκτοπίζοντας προκαταβολικά κάθε ανεπιθύμητη ετερότητα, β) χωρίς, ωστόσο, να λαμβάνει σαφή και ρητή γλωσσική μορφή. Ωθείται, αντιθέτως, στα περιθώρια αυτών των λόγων και παραμένει περισσότερο υπαινικτική και υπόρρητη. Τέτοιες νοηματοδοτήσεις δεν αναπαριστούν τον «ορατό κίνδυνο» του Άλλου (όπως συζητήθηκε στην ενότητα 2), αλλά μάλλον μια καταπιεσμένη αίσθηση αυτού του κινδύνου, η οποία προκαταβάλλεται ως δεδομένη –αντί π.χ. να στιγματίζεται άμεσα. Σε αυτές τις περιπτώσεις, μπορούμε επομένως να μιλήσουμε για οριακή νοηματοδότηση μιας απροσδιόριστης (αλλά κατά κάποιον τρόπο ήδη εντοπισμένης και αναγνωρισμένης) απειλής, η οποία παραμένει υπόρρητη και αποκτά μια παράπλευρη –όχι πλήρη– ορατότητα. Σύμφωνα με την Ahmed (2000: 29), είναι εκείνη «η αποτυχία να κατονομαστούν όσοι/ες κατοικούν» την κατηγορία αυτού του/της απειλητικού/ής Άλλου/ης που «παράγει τη μορφή» ενός «απροσδιόριστου» κινδύνου. Και αυτός ο απροσδιόριστος κίνδυνος συγκροτείται «ακριβώς μέσω της αποκοπής του από» τις «ιστορίες» του «προσδιορισμού» του (βλ. Ahmed 2000: 31).

Τέτοιες νοηματοδοτήσεις θεωρώ ότι εντάσσονται στο ευρύτερο πλαίσιο του δυτικού/εθνικού φόβου απέναντι στην –όποια– ετερότητα (βλ. ενότητα 2). Η βασική παραδοχή μου, ωστόσο, είναι ότι σε αυτή περίπτωση ο φόβος αυτός υπερβαίνει τη γλωσσική διάσταση της αναπαράστασης του/της Άλλου/ης –παρότι υπόκειται αυτής. Ο φόβος αυτός δεν γίνεται ρητός και, συνεπώς, καθίσταται πιο λανθάνων. Και εννοιολογείται εδώ με τους όρους του Bauman (2006) ως «ρευστός»: δηλαδή ένας μη εμφανής φόβος, χωρίς σαφή αναφορά, ο οποίος αποσπάται από και υπερβαίνει την υποτιθέμενη πηγή του. Δεν παράγεται σε «ρητό λόγο», αλλά εντοπίζεται κυρίως «στις σιωπές» ενός λόγου (πρβλ. Butler 2004α: 35-36). Με αυτούς τους όρους, η απειλή που υποτίθεται ότι πυροδοτεί έναν τέτοιο φόβο γίνεται εδώ αντιληπτή ως επίσης ρευστή.

Με βάση τα παραπάνω, υποστηρίζω ότι οι δυτικές αναπαραστάσεις του/της μετανάστη/τριας Άλλου/ης, ακόμη και σε πλαίσια ανοχής, περιλαμβάνουν και κανονικοποιούν σε μεγάλο βαθμό μια αποσπασματική αντίληψη της ετερότητας. Τέτοιες αναπαραστάσεις δεν δεσμεύουν απλώς τις νόρμες μέσω των οποίων ορισμένα μεταναστευτικά σώματα καθίστανται ορατά και αναγνωρίσιμα, αλλά συνιστούν επίσης το πλαίσιο εντός του οποίου άλλα μεταναστευτικά σώματα έχουν ήδη αποσπαστεί, έχουν ήδη αποκανονικοποιηθεί και στερηθεί της εκχωρούμενης ανοχής και ορατότητας. Αυτή η αποσπασματικά εκχωρούμενη ανοχή, όπως παράγεται εντός

–και μέσω– ενός ορισμένου λόγου μπορεί, συνεπώς, να ιδωθεί ως μέρος των λεγόμενων βιοπολιτικών της ετερότητας (βλ. επίσης ενότητα 3), δηλαδή ως ρυθμιστική διαχείριση του μεταναστευτικού σώματος:

- παράγει τις νόρμες βάσει των οποίων οι μετανάστες/τριες θα μπορούσαν και θα έπρεπε να αναγνωρίζονται, τις νόρμες δηλαδή μέσω των οποίων οι μετανάστες/τριες γίνονται ανεκτοί/ές προκειμένου να ενταχθούν στο ανθρωπιστικό πεδίο των σωμάτων που «αφήνονται να ζήσουν» (βλ. Butler 2004β: 3) στην Ευρώπη (βλ. επίσης ενότητα 3).
- προσδιορίζει εμμέσως ποιες διαστάσεις του/της μετανάστη/τριας Άλλου/ης θα μπορούσαν και θα έπρεπε να αποκλειστούν εκ των προτέρων από την εκχωρούμενη ανοχή, καθώς και να αποκοπούν από το ορατό και ανεκτό μεταναστευτικό σώμα, προσδίδοντάς τους μια –ασαφή και ρευστή– απειλητική διάσταση, απονομιμοποιώντας αυτές τις διαστάσεις ως –κατά κάποιον τρόπο– «εκτός τόπου» σε αυτόν τον τόπο (βλ. επίσης ενότητα 2).
- και ταυτόχρονα διατηρεί μια ορισμένη απόσταση από τον προαναφερθέντα αποκλεισμό, ο οποίος εμφανίζεται ως αυτόματος, ‘κανονικός’: η απώλεια καταγράφεται στο επίπεδο του λόγου ως «ασήμαντη» (βλ. Butler 2004α) ή ως «παράπλευρη» (βλ. Bauman 2011· βλ. επίσης ενότητα 2), ακριβώς επειδή παράγεται μέσα από σιωπές, ωθείται στα κενά και λαμβάνει χώρα στα περιθώρια τέτοιων λόγων και όχι μέσω «ρητού λόγου» (βλ. Butler 2004α: 35-36).

Ο Πίνακας 1 συνοψίζει τις βασικές θεωρητικές έννοιες υπό τις οποίες προσεγγίστηκε παραπάνω η αναπαράσταση της (μη) ανοχής στον λόγο.

Αναπαράσταση της (μη) ανοχής στον λόγο και αποσπάσματα ετερότητας	Ανεκτή ετερότητα (ρητή έκφραση)	Μη ανεκτή ετερότητα (περιθωριακότητα)
Ανοχή και/ως αναγνώριση	-Νόρμες αναγνώρισης -Ορατότητα	-Περιθωριακή αναγνώριση -Παράπλευρη ορατότητα -Άρνηση βλέμματος

Ανοχή και/ως (απο)νομιμοποίηση	-Νομιμοποίηση	-Απονομιμοποίηση -Εκτοπισμός -Κανονικοποίηση της απώλειας -Ρευστός φόβος, ρευστή απειλη(τικότητα)
--------------------------------------	---------------	--

Πίνακας 1: Αναπαράσταση της (μη) ανοχής στον λόγο και περιθωριακές νοηματοδοτήσεις: ένα εννοιολογικό δίκτυο για την προσέγγιση της αποσπασματικής αναπαράστασης της ετερότητας

Στην επόμενη ενότητα, θα εξετάσω κατά πόσο το παραπάνω θεωρητικό πλαίσιο μπορεί να συστηματοποιηθεί και να εφαρμοστεί μέσα σε συγκεκριμένες κατηγορίες της κριτικής ανάλυσης λόγου.

5. Αναπαράσταση και κριτική ανάλυση λόγου: στρατηγικές ελαχιστοποίησης και ανάδειξης

Η ανάλυση που ακολουθεί εμπίπτει στο ευρύτερο πλαίσιο της κριτικής ανάλυσης λόγου, η οποία διερευνά πώς οι γλωσσικές πρακτικές (ανα)παράγουν κοινωνικές διακρίσεις (Fairclough, 1995). Πιο συγκεκριμένα, αντλώ από το πλαίσιο και τα εργαλεία ανάλυσης που προτείνει ο van Leeuwen (2008), εστιάζοντας στο πώς τα εργαλεία αυτά μπορούν να λειτουργήσουν στο ευρύτερο θεωρητικό πλαίσιο της αναπαράστασης της (μη) ανοχής, όπως αυτή προτάθηκε στην ενότητα 4.

Αρχικά, σύμφωνα με τον van Leeuwen (2008: 33), οι αναπαραστάσεις στον λόγο μπορούν να αποδίδουν στα πρόσωπα που παρουσιάζουν είτε «ενεργούς» είτε «παθητικούς ρόλους». Όσον αφορά τους ενεργούς ρόλους, είναι κρίσιμο να εξετάζεται όχι μόνο σε ποιους/ες αποδίδονται, αλλά και σε τι είδους δράσεις τους/τις εμπλέκουν. Ο van Leeuwen (2008: 60) διακρίνει τις δράσεις σε:

- «επενεργητικές» (transactive), δηλαδή δράσεις που «εμπλέκουν δύο συμμετέχοντες/ουσες», αυτόν/ή που δρα και τον «στόχο» της δράσης
- και «μη-επενεργητικές» (non-transactive), δηλαδή δράσεις που «εμπλέκουν μόνο έναν/μία συμμετέχοντα/ουσα, αυτόν/ή που δρα».

Όπως εξηγεί ο van Leeuwen (2008: 60), «η ικανότητα επενέργειας προϋποθέτει» και συνεπάγεται «έναν ορισμένο βαθμό εξουσίας, και όσο μεγαλύτερη είναι αυτή η εξουσία, τόσο μεγαλύτερο είναι το εύρος των στόχων που μπορούν να επηρεαστούν από τις δράσεις ενός/μιας δράστη/τριας».

Επιπροσθέτως, τα πρόσωπα μπορούν να αναπαρίστανται είτε ως άτομα, μέσω «ατομικών αναφορών» (individualizations), είτε ως ομάδες, μέσω «αφομοιωτικών αναφορών» (assimilations, van Leeuwen 2008: 37). Ένας βασικός τύπος αφομοιώτικής αναφοράς είναι η «αθροιστική» αναπαράσταση (aggregation), η οποία «ποσοτικοποιεί τις ομάδες, αντιμετωπίζοντάς τις ως στατιστικά δεδομένα» ή ως αριθμούς (van Leeuwen 2008: 37). Επιπλέον, τα αναπαριστώμενα πρόσωπα μπορούν είτε να «κατονομάζονται» είτε να παραμένουν «ανώνυμα, εκπληρώνοντας [...] διαδικαστικούς ρόλους» (van Leeuwen 2008: 40).

Ακολουθώντας τον van Leeuwen (2008: 53–54), ορισμένες από τις παραπάνω στρατηγικές θεωρείται ότι αναδεικνύουν τα άτομα/τις ομάδες που αναπαριστούν, πλαισιώνοντάς τα ως σημαντικά και ενδιαφέροντα για το ακροατήριο· ενώ άλλες στρατηγικές υποβαθμίζουν τα άτομα/τις ομάδες που αναπαριστούν, πλαισιώνοντάς τα ως λιγότερο σημαντικά και μικρότερου ενδιαφέροντος για το ακροατήριο (βλ. επίσης Lymperi & Archakis, 2024). Βάσει αυτού, θεωρώ ότι οι στρατηγικές αναπαράστασης που περιγράφονται παραπάνω θα μπορούσαν να ταξινομηθούν σε ένα φάσμα στρατηγικών: από την *ανάδειξη* έως την *ελαχιστοποίηση*, με βάση δύο άξονες: την απόδοση/αφαίρεση δράσης και την απόδοση/αφαίρεση προσώπου/ονόματος, ως εξής (βλ. επίσης Πίνακα 2):

- απόδοση/αφαίρεση δράσης: απόδοση ενεργού ρόλου σε επενεργητικές δράσεις > απόδοση ενεργού ρόλου σε μη-επενεργητικές δράσεις > απόδοση παθητικού ρόλου
- απόδοση/αφαίρεση προσώπου/ονόματος: ονομαστική αναφορά > ατομική αναφορά > μη-ονομαστική, αφομοιωτική αναφορά > αθροιστική αναφορά

	Στρατηγικές ανάδειξης	Στρατηγικές ελαχιστοποίησης	
Δράση	Απόδοση ενεργού ρόλου σε επενεργητικές δράσεις	Απόδοση ενεργού ρόλου σε μη-επενεργητικές δράσεις	Απόδοση παθητικού ρόλου

Πρόσωπο/όνομα	Ονομαστικές αναφορές	Ατομικές αναφορές	Μη-ονομαστικές, αφομοιωτικές αναφορές	Αθροιστικές αναφορές
---------------	----------------------	-------------------	---------------------------------------	----------------------

Πίνακας 2: στρατηγικές ανάδειξης-ελαχιστοποίησης

Με βάση τις παραπάνω κατηγορίες ανάλυσης λόγου και συνδυάζοντάς τες με το θεωρητικό πλαίσιο της αναπαράστασης της (μη) ανοχής (όπως παρουσιάστηκε στην ενότητα 4), προτείνεται εδώ ότι:

- η αναπαράσταση του «ανεκτού», που αποκτά πιο ευθεία/ρητή έκφραση και μεγαλύτερη ορατότητα (βλ. ενότητα 4), βασίζεται περισσότερο στη χρήση στρατηγικών ανάδειξης·
- ενώ η αναπαράσταση του «μη ανεκτού», που μένει στα περιθώρια της αναπαράστασης, είναι λιγότερο ρητό και υποβάλλεται προκαταβολικά σε μια άρνηση του βλέμματος (βλ. ενότητα 4), βασίζεται περισσότερο στη χρήση στρατηγικών ελαχιστοποίησης.

6. Τα δεδομένα της ανάλυσης

Τα δεδομένα αποτελούνται από 10 βίντεο (βλ. Πίνακα 2), τα οποία αναρτήθηκαν στο YouTube (περίοδος: Σεπτέμβριος 2016-Ιανουάριος 2024) από δύο ανθρωπιστικούς οργανισμούς, το Ίδρυμα Μποδοσάκη και τη ΜΚΟ Μετάδραση. Μέσα από τα συγκεκριμένα βίντεο, οι οργανισμοί αυτοί προβάλλουν τις δράσεις τους με σκοπό να ενημερώσουν και να ευαισθητοποιήσουν τα ελληνικά και ευρωπαϊκά ακροατήρια σε ζητήματα μετανάστευσης. Τα κείμενα αυτά εκφράζουν ρητά μια θετική στάση απέναντι στους/στις μετανάστες/τριες και την εγκατάστασή τους στην Ελλάδα, καταγγέλλοντας πρακτικές διάκρισης και αποκλεισμού. Υπό αυτή την έννοια, αντιτίθενται στους ρητούς ρατσιστικούς και ξενοφοβικούς λόγους και προσεγγίζουν το φαινόμενο της μετανάστευσης από μια ανθρωπιστική σκοπιά.

Η επιλογή των δεδομένων βασίστηκε σε τρία κριτήρια: (α) τη χρονική περίοδο, η οποία επιλέχθηκε ώστε να καλύπτει τη λεγόμενη ‘προσφυγική κρίση’ από το 2015 και εξής, (β) τον χαρακτήρα ανοιχτής πρόσβασης των κειμένων και (γ) την κοινή τους θεματολογία και την ευρύτερη ιδεολογική/πολιτική φιλομεταναστευτική στάση.

Βίντεο	Τίτλος	Σύνδεσμος	Πηγή	Ημερομηνία δημοσίευσης	Διάρκεια
1	Ξενώνας Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων "Ιριδα" - the making of	https://www.youtube.com/watch?v=qKH1vM-4WXs	Ίδρυμα Μποδοσάκη	8/9/2016	1:59
2	Ξενώνας 'Μαλλιοπούλειο' για τα ασυνόδευτα παιδιά πρόσφυγες (En subs)	https://www.youtube.com/watch?v=XIp_mAC0EYw	Ίδρυμα Μποδοσάκη	9/11/2016	2:45
3	Η ζωή στον ξενώνα 'Ιριδα' της Ιατρικής Παρέμβασης Ίδρυμα Μποδοσάκη	https://www.youtube.com/watch?v=PLHIUe_d_zg	Ίδρυμα Μποδοσάκη	22/11/2016	2:41
4	Ξενώνας 'Ελαία' Γιατρών του Κόσμου - Ίδρυμα Μποδοσάκη	https://www.youtube.com/watch?v=uwlWz3xQNYc	Ίδρυμα Μποδοσάκη	20/12/2016	2:13
5	METAδραση - Δράση για τη Μετανάστευση και την Ανάπτυξη	https://www.youtube.com/watch?v=2YjNffdfOC0	ΜΚΟ Μετάδραση	15/12/2017	2:05
6	Ανάδοχη Φροντίδα Ασυνόδευτων Ανηλίκων από τη METAδραση	https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=w1504d-T66Y	ΜΚΟ Μετάδραση	8/1/2018	1:53
7	Βήμα στο Σχολείο: καλοκαιρινά μαθήματα από τη METAδραση Ρεπορτάζ του Euronews	https://www.youtube.com/watch?v=sqUBo6UPB9s	ΜΚΟ Μετάδραση	13/6/2018	1:34
8	Εκπαίδευση για παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες	https://www.youtube.com/watch?v=2vtL0vEpeRQ	ΜΚΟ Μετάδραση	18/1/2019	1:08
9	METAdrasi's School: refugees and migrants study Greek to pave the way for a new beginning	https://www.youtube.com/watch?v=Mf_yirg82gI	ΜΚΟ Μετάδραση	13/10/2023	5:59
10	Πρόγραμμα Ακαδημαϊκού Προσανατολισμού από τη METAδραση	https://www.youtube.com/watch?v=azbQfAxW3ak	ΜΚΟ Μετάδραση	18/1/2024	1:14

Πίνακας 3: Τα δεδομένα της έρευνας

7. Ανάλυση δεδομένων

Στην ενότητα αυτή, παρουσιάζω την ανάλυση των γλωσσικών μέσων που χρησιμοποιούνται στα δεδομένα για την αναπαράσταση των μεταναστών/τριών και των μελών της (ελληνικής) εθνικής πλειονότητας, διερευνώντας ειδικότερα την κατανομή των στρατηγικών ελαχιστοποίησης και ανάδειξης μεταξύ των δυο ομάδων, καθώς και τις προϋποθέσεις –εφόσον υπάρχουν– υπό τις οποίες λαμβάνει χώρα αυτή η κατανομή.

Αρχικά, στα δεδομένα που αναλύθηκαν, οι στρατηγικές ανάδειξης (απόδοση ενεργού ρόλου σε επενεργητικές δράσεις, ατομικές και ονομαστικές αναφορές) χρησιμοποιούνται κυρίως για την αναπαράσταση των μελών της εθνικής πλειονότητας. Συγκεκριμένα, στους/στις εκπροσώπους της εθνικής πλειονότητας αποδίδονται συνήθως ενεργοί ρόλοι και μάλιστα σε επενεργητικές δράσεις: αναπαρίστανται δηλαδή ως δρώντα υποκείμενα που επενεργούν πάνω σε άλλους ανθρώπους και, τις περισσότερες φορές, πάνω στους/στις μετανάστες/τριες, όπως φαίνεται στα ενδεικτικά αποσπάσματα (1)-(3):¹

(1) Κάθε μέρα **στεκόμαστε** δίπλα στα παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες (Μετάδραση 2019, 0:35-0:39).

(2) Δέχονται με απίστευτη χαρά οτιδήποτε **τους προσφέρουμε**, και νιώθουν ευγνωμοσύνη για οτιδήποτε (Μετάδραση 2018α, 0:28-0:32).

(3) Σκοπός μας είναι να **δώσουμε** σ' αυτά τα παιδιά [...] το δικαίωμα στη ζωή και στην αξιοπρέπεια (Ίδρυμα Μποδοσάκη 2016β, 1:32-1:41).

Επιπλέον, στα δεδομένα, τα μέλη της εθνικής πλειονότητας συνήθως εξατομικεύονται, αναπαρίστανται δηλαδή ως συγκεκριμένα άτομα (αποκτούν πρόσωπο) και κατονομάζονται, όπως φαίνεται στα ενδεικτικά αποσπάσματα (4)-(5):²

¹ Οι επενεργητικές δράσεις της εθνικής πλειονότητας σημειώνονται με έντονους χαρακτήρες. Οι επωφελούμενοι/ες μετανάστες/τριες αυτών των δράσεων σημειώνονται με πλάγιους χαρακτήρες.

² Οι ονομαστικές αναφορές σημειώνονται με έντονους χαρακτήρες, οι ατομικές με πλάγιους.

(4) ((υπότιτλος)) **ΙΑΣΟΝΑΣ ΠΟΔΗΜΑΤΑΣ** Υπεύθυνος Ξενώνα (Ιδρυμα Μποδοσάκη 2016γ, 0:59-1:03).

(5) ((υπότιτλος)) **ΣΚΕΥΗ ΤΡΑΜΠΑ** Ψυχολόγος (Ιδρυμα Μποδοσάκη 2016β, 0:58-1:02).

Η απόδοση προσώπου και ονόματος στους/στις εκπροσώπους της εθνικής πλειονότητας, σε συνδυασμό με την απόδοση δράσης, συμβάλλει σε μια συνολικότερη ανάδειξή τους (βλ. επίσης Πίνακα 5) και τους/τις συγκροτεί ως σημαντικά πρόσωπα που παρουσιάζουν ενδιαφέρον για το ακροατήριο.

Από την άλλη, οι μετανάστες/τριες ελαχιστοποιούνται συστηματικά στα δεδομένα. Τους αποδίδεται συνήθως παθητικός ρόλος: αναπαρίστανται συστηματικά ως αποδέκτες/τριες ή επωφελούμενοι/ες των πλειονοτικών δράσεων (βλ. ενδεικτικά αποσπάσματα 1-3), ενώ σπανιότερα τους αποδίδεται ενεργός ρόλος³ και, όταν αυτό συμβαίνει, η δράση τους αναπαρίσταται ως μη-επενεργητική (βλ. ενδεικτικά αποσπάσματα 6-7). Επιπλέον, στα δεδομένα οι μετανάστες/τριες σπάνια κατονομάζονται. Αναπαρίστανται κυρίως μέσω αφομοιωτικών αναφορών: ως μια ομοιογενής ομάδα χωρίς επιμέρους ιδιαιτερότητες (βλ. ενδεικτικά αποσπάσματα 6-7). Ενώ είναι συχνές και οι αθροιστικές αναπαραστάσεις των μεταναστών/τριών: οι αναπαραστάσεις τους δηλαδή μέσω αριθμών ή στατιστικών (βλ. ενδεικτικά αποσπάσματα 7-8):³

(6) Δέχονται με απίστευτη χαρά οτιδήποτε τους προσφέρουμε και **νιώθουν ευγνωμοσύνη** για οτιδήποτε. Μπορεί να σου πουν εικοσιπέντε φορές ευχαριστώ ας πούμε για το πιάτο φαγητό που τους προσέφερες (Μετάδραση 2018α, 0:19-0:39).

(7) Κάθε μέρα *χιλιάδες άνθρωποι* **φτάνουν** στην Ελλάδα, αναζητώντας ασφάλεια. Οι περισσότεροι από αυτούς **αδυνατούν** να εκφράσουν τις ανάγκες τους. [...] Ανάμεσα σε αυτούς που ζητάνε βοήθεια, **υπάρχουν** εξαιρετικά ευάλωτοι άνθρωποι [...] **Χρειάζονται** νομική στήριξη [...] *Πολλοί από αυτούς* **στερούνται** βασικών αναγκών. [...] *Χιλιάδες ασυνόδευτα παιδιά* **βρίσκονται**

³ Οι αφομοιωτικές και αθροιστικές αναφορές στους/στις μετανάστες/τριες σημειώνονται με πλάγιους χαρακτήρες, ενώ οι μη επενεργητικές δράσεις τους με έντονους χαρακτήρες.

μόνα τους στην Ελλάδα. [...] [Η Μετάδραση] τους προσφέρει την οικογενειακή ζεστασιά που τους λείπει (Μετάδραση 2017, 0:00-0:09, 0:36-0:43, 0:54-1:04, 1:12-1:14, 1:22-0:24).

(8) 40% των προσφύγων είναι παιδιά. Το 2018 1250 παιδιά παρακολούθησαν μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας (Μετάδραση 2019, 0:08-0:28).

Οι αφομοιωτικές αναπαραστάσεις, η απουσία κατονομασίας και –ακόμη περισσότερο– οι αθροιστικές αναπαραστάσεις των μεταναστών/τριών τους/τις παρουσιάζουν ως απομακρυσμένες, λιγότερο σημαντικές, απρόσωπες και ανώνυμες ομάδες, παρά ως υπολογίσιμα άτομα/πρόσωπα, προσιτά και ενδιαφέροντα για το ακροατήριο. Αυτή η αφαίρεση προσώπου και ονόματος από τους/τις μετανάστες/τριες, σε συνδυασμό με τη αφαίρεση της δράσης τους, συμβάλλει στη συνολικότερη ελαχιστοποίησή τους στα κείμενα που αναλύθηκαν εδώ (βλ. επίσης Πίνακα 4).

Η συστηματική ελαχιστοποίηση των μεταναστών/τριών –ιδίως σε σύγκριση με τη συστηματική ανάδειξη των μελών της εθνικής πλειονότητας (βλ. παραπάνω)– υποδηλώνει ότι οι παραγωγοί των κειμένων αντιλαμβάνονται και παρουσιάζουν τους/τις μετανάστες ως λιγότερο σημαντικούς/ες και ενδιαφέροντες για τα ακροατήρια στα οποία στοχεύουν. Η αναπαριστώμενη εξουσία στα κείμενα κατανέμεται κυρίως στους/στις εκπροσώπους της εθνικής πλειονότητας, ενώ οι μετανάστες/τριες αναπαρίστανται, σε μεγάλο βαθμό, χωρίς ουσιαστική επίδραση στο ακροατήριο (βλ. van Leeuwen 2008). Οι Πίνακες 4-5 παρουσιάζουν αυτή την άνιση κατανομή των στρατηγικών ελαχιστοποίησης και ανάδειξης μεταξύ των αναπαριστώμενων μεταναστών/τριών και των μελών της εθνικής πλειονότητας στο σύνολο των δεδομένων.

	Παθητικοί ρόλοι	Μη-επενεργητικές δράσεις	Αφομοιωτικές, Μη-ονομαστικές αναφορές	Αθροιστικές αναφορές	Σύνολο
Ελαχιστοποίηση μεταναστών/τριών	89	182	140	24	435

Ελαχιστοποίηση πλειονοτικών	3	80	80	4	167
--------------------------------	---	----	----	---	-----

Πίνακας 4: Αναπαράσταση μεταναστών/τριών και εθνικής πλειονότητας: κατανομή των στρατηγικών ελαχιστοποίησης

	Επενεργητικές δράσεις	Ονομαστικές αναφορές	Ατομικές αναφορές	Σύνολο
Ανάδειξη μεταναστών/τριών	10	17	118	145
Ανάδειξη πλειονοτικών	145	97	104	346

Πίνακας 5: Αναπαράσταση μεταναστών/τριών και εθνικής πλειονότητας: κατανομή των στρατηγικών ανάδειξης

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 5, σε κάποιες περιπτώσεις στα δεδομένα ορισμένοι/ες μετανάστες/τριες επιλέγεται να αναδειχθούν: τους αποδίδεται πρόσωπο μέσω ατομικών αναφορών, ενώ υπάρχουν λίγες περιπτώσεις στις οποίες τους αποδίδεται και όνομα. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε ότι οι μετανάστες/τριες αποκτούν μια κάποια μορφή εξουσίας στα κείμενα που αναλύθηκαν εδώ. Αναδεικνύονται δηλαδή και αναμένεται –ή επιδιώκεται– να έχουν μια μεγαλύτερη επίδραση στα εθνικά ακροατήρια (βλ. ενδεικτικά αποσπάσματα 9-10):⁴

(9) *Mona Toba* is a migrant from Egypt. *She* lives with her family in Athens. Every day *she* is the first student who **comes** to education centre. [...] *Mona started* taking lessons with us and soon *she accomplished* a lot. [...] *Marina* is *Mona's* daughter. [...] *Marina attends* classes for minors. [...] To date, more than 21.000 students **have joined** the educational programmes of METAdrasi (Μετάδραση 2023, 0:19-0:44, 1:11-1:15, 1:28-1:30, 2:01-2:16, 3:43-3:52).

(10) ((υπότιτλος: *Arzoo*, Student, EPA.S Web Design)) Hello. My name is *Arzoo*. *I'm* from Pakistan. *I'm* twenty-one years old. *I graduated* from Greek high school. And *I* didn't know what to **do** after that. Then *I came* to Metadrasi. And they told *me* what opportunities *I* have. And they sent *me* in EPA.S. And *I started studying* as a graphic designer there (Μετάδραση 2024, 0:00-0:24).

⁴ Οι ατομικές και ονομαστικές αναφορές στους/στις μετανάστες/τριες σημειώνονται με πλάγιους χαρακτήρες, ενώ οι επενεργητικές δράσεις τους με έντονους χαρακτήρες.

Αυτό που παρατηρείται βέβαια είναι ότι οι μετανάστες/τριες που επιλέγεται να αναδειχθούν και στους/στις οποίου/ες πρόσωπο, όνομα και δράση, είναι –σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις– όσοι/ες έχουν κατορθώσει ή εκφράζουν ρητά την πρόθεση τους να αφομοιωθούν στις γλωσσικές και κοινωνικοπολιτισμικές νόρμες της εθνικής πλειονότητας και όσοι/ες εμπλέκονται ενεργά σε πρακτικές αφομοίωσης (βλ. ενδεικτικά αποσπάσματα 9-10).

8. Συζήτηση

Με βάση την ανάλυση που προηγήθηκε, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα κείμενα που μελετήθηκαν δεν προβάλλουν συνολικά τους/τις μετανάστες/τριες, όπως ισχυρίζονται (βλ. ενότητα 6). Αντίθετα, η ανάδειξη των μεταναστών/τριών φαίνεται ότι συμβαίνει υπό όρους και είναι σχετικά περιορισμένη. Μόνο ένας/μια ‘οικείος/α’ μετανάστης/τρια κυριαρχεί και ξεχωρίζει στα κείμενα: του/της αποδίδεται δράση, πρόσωπο και όνομα, και αναμένεται –και προορίζεται– να έχει κάποιον αντίκτυπο στα εθνικά ακροατήρια. Αυτό που λοιπόν αναδεικνύεται στα δεδομένα δεν είναι ο/η μετανάστης/τρια καθ’αυτός/ή, αλλά μάλλον η δυνητική οικειότητα και αφομοιωσιμότητά του/της στα εθνικά/πλειονοτικά πρότυπα:

- υπερ-προβάλλεται ένας/μια ‘οικείος/α’ μετανάστης/τρια, και μάλιστα σε τέτοιο βαθμό που θα υποστηρίξαμε ότι, αν και ορατός/ή ως ‘Άλλος’, εισάγεται ως η κυρίαρχη νόρμα μέσω της οποίας οι μετανάστες/τριες αναγνωρίζονται στα κείμενα και γίνονται ανεκτού/ές·
- οποιαδήποτε ‘ανοίκεια ετερότητα’, από την άλλη, υπο-εκπροσωπείται στα δεδομένα και ελαχιστοποιείται συστηματικά: αναγνωρίζεται, συνεπώς, μόνο παραπλεύρως, δεν γίνεται ανεκτή, αντιθέτως απορρίπτεται, απονομιμοποιείται σε μεγάλο βαθμό, και υποβάλλεται προκαταβολικά σε μια άρνηση του βλέμματος.

Τα κείμενα δηλαδή αναπαριστούν εκείνους/ες τους μετανάστες τους/τις οποίους/ες τα εθνικά ακροατήρια θα ήταν πρόθυμα να αναγνωρίσουν, ελαχιστοποιώντας ωστόσο εκείνες τις πτυχές των μεταναστών/τριών που δεν θα γίνονταν εύκολα ανεκτές από τα

ακροατήρια αυτά. Και είναι ακριβώς η ανάγκη για μια τέτοια διάκριση που θεωρώ ότι αποτελεί ένδειξη μιας παράδοξης, υπόρρητης λειτουργίας του ρατσιστικού στερεοτύπου του ‘Άλλου ως απειλή’ σε τέτοια κείμενα. Η απειλή του ‘ανοίκειου άλλου’ δεν αναπαρίσταται ρητά στα δεδομένα. Παραμένει ρευστή και νοηματοδοτείται περιθωριακά: στις σιωπές και τα κενά τέτοιων λόγων, στα περιθώρια δηλαδή του/της ‘οικείου/ας Άλλου/ης’ που υπερπροβάλλεται.

Θα υποστηρίζω λοιπόν ότι τέτοια κείμενα –και λόγοι γενικότερα– αναπαράγουν έναν πιο ρευστό φόβο απέναντι στους/στις μετανάστες/τριες, έναν φόβο που περισσότερο προκαταβάλλεται παρά εκφράζεται ρητά. Αυτός ο λανθάνων φόβος φαίνεται εδώ να συνυπάρχει με –και μάλιστα να λειτουργεί μέσω– της ανοχής που υπερπροβάλλεται απέναντι στον/στην αφομοιώσιμο/η μετανάστη/τρια. Πρόκειται επομένως για έναν φόβο που, αντί να στιγματίζει άμεσα μια συγκεκριμένη απειλή, την ελαχιστοποιεί και χωρίς να την προσδιορίζει ρητά: την καθιστά δηλαδή ασαφή και ρευστή (αν και παρούσα).

Θα λέγαμε, επομένως, ότι η αναπαράσταση και η αναγνώριση των μεταναστών/τριών σε τέτοια κείμενα ρυθμίζεται κυρίως με προτεραιότητα όχι να παρουσιαστεί η μεταναστευτική εμπειρία καθαυτή, αλλά να μην απειληθούν οι εθνικές/πλειονοτικές κανονικότητες. Είναι ακριβώς η καταλληλότητα και η εγγύτητα του/της οικείου/ας μετανάστη/τριας προς τις εθνικές νόρμες που επιτρέπει την αναγνώριση και την απόδοση μιας ανεκτής ορατότητας στους/στις μετανάστες/τριες· και είναι ακριβώς η απουσία αυτής της εγγύτητας που αποτελεί το κριτήριο με βάση το οποίο η όποια/τυχόν ανοίκεια ετερότητα ελαχιστοποιείται αβίαστα, αυτομάτως, και αποβάλλεται ως παράπλευρη απώλεια κατά τη διαδικασία της απόδοσης ορατότητας στους/στις μετανάστες/τριες.

Υποστηρίζω λοιπόν ότι η αποσπασματική αναπαράσταση των μεταναστών/τριών που καταγράφεται στα δεδομένα «περνάει» γλωσσικά μέσα από μια απλοποίηση, η οποία εισάγει τους/τις μετανάστες/τριες στα κείμενα: ως μονοδιάστατα και διαχειρίσιμα άτομα, σε μεγάλο βαθμό απογυμνωμένα από οποιαδήποτε πολυπλοκότητα και αποσπασμένα από οποιαδήποτε ετερότητα θα μπορούσε να διαταράξει τις εθνικές –και ευρωπαϊκές γενικότερα– κανονικότητες.

Κλείνοντας, αυτή την αποσπασματική αναπαράσταση, την ελαχιστοποίηση και την απλοποίηση των μεταναστών/τριών που παρατηρήθηκε στα δεδομένα την αντιλαμβάνομαι ως μέρος του ευρύτερου εθνικού/δυτικού φόβου απέναντι στο ‘ανοίκειο άλλο’. Θεωρώ δηλαδή ότι τέτοιες αναπαραστάσεις εκκινούν έμμεσα από –

και παράλληλα κανονικοποιούν περαιτέρω— τις προκαθορισμένες δυτικές αντιλήψεις για τους/τις μετανάστες/τριες ως ‘εκτός τόπου’ σε αυτόν τον τόπο.

Βιβλιογραφία

- Agamben, G. 2004. *State of Exception* (Κ. Attell μτφρ.). Chicago: University of Chicago Press.
- Αθανασίου, Α. 2007. *Ζωή στο Όριο: Δοκίμια για το Σώμα, το Φύλο και τη Βιοπολιτική*. Αθήνα: Εκκρεμές.
- Ahmed, S. 2000. *Strange Encounters: Embodied Others in Post-Coloniality*. London: Routledge.
- Ahmed, S. 2003. “The politics of fear in the making of worlds.” *International Journal of Qualitative Studies in Education* 16(3): 337-398.
- Altheide, D. L. 2006. *Terrorism and the Politics of Fear*. Oxford: AltaMira Press.
- Archakis, A. 2014. “Immigrant voices in students’ essay texts: Between assimilation and pride.” *Discourse & Society* 25(3): 297-314.
- Archakis, A. 2016. “National and post-national discourses and the construction of linguistic identities by students of Albanian origin in Greece.” *Multilingua* 35(1): 57-83.
- Archakis, A. 2022α. “Tracing racism in antiracist narrative texts online.” *Ethnic and Racial Studies* 45(7): 1261-1282.
- Archakis, A. 2022bβ. “The continuum of identities in immigrant students’ narratives in Greece.” *Narrative Inquiry* 32(2): 393-423.
- Archakis, A. & Tsakona, V. 2022. “‘It is necessary to try our best to learn the language’: A Greek case study of internalized racism in antiracist discourse.” *Journal of International Migration and Integration* 23: 161-182.
- Balibar, É. 1991. “Racism and nationalism.” In É. Balibar & I. M. Wallerstein (επιμ.), *Race, Nation, Class: Ambiguous Identities*. London: Verso, 37-67.
- Balibar, É. 2005. “The construction of racism.” *Actuel Marx* 38(2): 11-28.
- Balibar, É. 2009. “Europe as borderland.” *Environment and Planning D: Society and Space* 27(2): 190-215.
- Balibar, É. 2017. “Reinventing the stranger: Walls all over the world, and how to tear them down.” *Symplokē* 25(1-2): 25-41.
- Barker, M. 1979. “Racism: The new inheritors.” *Racial Philosophy* 21: 2-17.

- Barker, M. 1981. *The New Racism: Conservatives and the Ideology of Tribe*. London: Junction Books.
- Barker, C. & Jane, E. A. 2016. *Cultural Studies: Theory and Practice* (5th ed.) London: SAGE Publications.
- Bauman, Z. 2006. *Liquid Fear*. Cambridge: Polity Press.
- Bauman, Z. 2011. *Collateral Damage: Social Inequalities in a Global Age*. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Blommaert, J. & Verschueren, J. 1998. *Debating Diversity: Analyzing the Discourse of Tolerance*. London: Routledge.
- Bonilla-Silva, E. 2006. *Racism without Racists: Color-blind Racism and the Persistence of Racial Inequality in the United States*. New York: Rowman and Littlefield.
- Brown, W. 2006. *Regulating Aversion: Tolerance in the Age of Identity and Empire*. Princeton: Princeton University Press.
- Brown, W. 2008. "Tolerance as/in civilizational discourse." In M. S. Williams & J. Waldron (επιμ.), *Toleration and its Limits*. New York: NYU Press, 408-442.
- Butler, J. 1993. *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of Sex*. New York: Routledge.
- Butler, J. 1997. *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York: Routledge.
- Butler, J. 2004α. *Precarious Life: The Powers of Mourning and Violence*. New York: Verso.
- Butler, J. 2004β. *Undoing Gender*. New York: Routledge.
- Choulialarki, L. & Stolic, T. 2017. "Rethinking media responsibility in refugee 'crisis': A visual typology of European news." *Media, Culture & Society* 39(8): 1162-1177.
- Derrida, J. 1981. *Positions*. Chicago: Chicago University Press.
- Fairclough, N. 1995. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London: Longman.
- Fassin, D. 2001. "The biopolitics of otherness." *Anthropology Today* 17(1): 3-7.
- Foucault, M. 2002. *Για την Υπεράσπιση της Κοινωνίας* (T. Dimitroulia μτφρ.). Αθήνα: Ψυχογιός.
- Foucault, M. 2006. *Madness and Civilization*. New York: Vintage Books.

- Gale, P. 2004. "The refugee crisis and fear: Populist politics and media discourse." *Journal of Sociology* 40(4): 321-340.
- Gilroy, P. 1987. *There Ain't No Black in the Union Jack*. London: Unwin Hyman.
- Hall, S. 1997α. "Introduction." In S. Hall (επιμ.), *Representation: Cultural Representation and Signifying Practices*. London: Sage, 1-12.
- Hall, S. 1997β. "The spectacle of the other." In S. Hall (επιμ.), *Representation: Cultural Representation and Signifying Practices*. London: Sage, 223-290.
- Hall, S. 1997γ. "The work of representation." In S. Hall (επιμ.), *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage, 13-74.
- Haynes, M. 2013. "Regulating abjection: Disgust, tolerance and the politics of the cove." *ESC* 39(1): 27-50.
- Hook, D. 2006. "'Pre-discursive' racism." *Journal of Community and Applied Social Psychology* 16(3): 207-232.
- Ίδρυμα Μποδοσάκη. 2016α. "Ξενώνας Φιλοξενίας Ασυνόδευτων Ανηλίκων "Ίριδα" - the making of". YouTube. Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου 2026, από: <https://www.youtube.com/watch?v=qKH1vM-4WXs>.
- Ίδρυμα Μποδοσάκη. 2016β. "Ξενώνας 'Μαλλιοπούλειο' για τα ασυνόδευτα παιδιά πρόσφυγες (En subs)". YouTube. Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου 2026, από: https://www.youtube.com/watch?v=XIp_mAC0EYw.
- Ίδρυμα Μποδοσάκη. 2016γ. "Η ζωή στον ξενώνα 'Ίριδα' της Ιατρικής Παρέμβασης | Ίδρυμα Μποδοσάκη". YouTube. Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου 2026, από: https://www.youtube.com/watch?v=PLHIUe_d_zg.
- Ίδρυμα Μποδοσάκη. 2016δ. "Ξενώνας 'Ελαία' Γιατρών του Κόσμου - Ίδρυμα Μποδοσάκη". YouTube. Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου 2026, από: <https://www.youtube.com/watch?v=uw1Wz3xQNYc>.
- Kristeva, J. 1982. *Powers of Horror: An Essay on Abjection* (L. S. Roudiez trans.). New York: Columbia University Press.
- Lentin, A. 2004. *Racism and Anti-Racism in Europe*. London: Pluto Press.
- Lymperi, M. & Archakis, A. 2024. "(Non) representation and normalized losses of the other in pro-migrant media texts: What is at stake in migrant visibility?" *Social Semiotics*, 1-18.
- Mavelli, L. 2017. "Governing populations through the humanitarian government of refugees: Biopolitical care and racism in the European refugee crisis." *Review of International Studies* 43(5): 809-832.

- Mbembe, A. 2003. "Necropolitics" (L. Meintjes μτφρ.). *Public Culture* 15(1): 11-40.
- Metadrasi. 2017. "ΜΕΤΑδραση - Δράση για τη Μετανάστευση και την Ανάπτυξη". YouTube. Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου 2026, από: <https://www.youtube.com/watch?v=2YjNffdfOCQ>.
- Metadrasi. 2018α. "Ανάδοχη Φροντίδα Ασυνόδευτων Ανηλίκων από τη ΜΕΤΑδραση". YouTube. Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου 2026, από: <https://m.youtube.com/watch?v=w1504d-T66Y>.
- Metadrasi. 2018β. "Βήμα στο Σχολείο: καλοκαιρινά μαθήματα από τη ΜΕΤΑδραση | Ρεπορτάζ του Euronews". YouTube. Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου, από: <https://www.youtube.com/watch?v=sqUBo6UPB9s>.
- Metadrasi . 2019. "Εκπαίδευση για παιδιά πρόσφυγες και μετανάστες". YouTube. Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου 2026, από: <https://www.youtube.com/watch?v=2vtL0vEpeRQ>.
- Metadrasi. 2023. "ΜΕΤΑdrasi's School: refugees and migrants study Greek to pave the way for a new beginning". YouTube. Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου 2026, από: https://www.youtube.com/watch?v=Mf_yirg82gI.
- Metadrasi. 2024. "Πρόγραμμα Ακαδημαϊκού Προσανατολισμού από τη ΜΕΤΑδραση". YouTube. Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου 2026, από: <https://www.youtube.com/watch?v=azbQfAxW3ak>.
- Μοσχονάς, Σ. 2005. *Ιδεολογία και Γλώσσα*. Αθήνα: Πατάκης.
- Παπαταξιάρχης, Ε. 2014. "Ο αδιανόητος ρατσισμός: Η πολιτικοποίηση της "φιλοξενίας" την εποχή της κρίσης". *Σύγχρονα Θέματα* 127: 46-62.
- Poulakidakos, S. N. 2018. "The Greek public discourse on immigration: The merchants of conditional humanism." *Science and Society: Journal of Political and Moral Theory* 37:109-138.
- Said, E. W. 1978. *Orientalism*. New York: Pantheon Books.
- van Dijk, T. A. 1992. "Discourse and the denial of racism." *Discourse and Society* 3: 87-118.
- van Leeuwen, T. 2008. *Discourse and Practice: New Tools for Critical Discourse Analysis*. New York: Oxford University Press.
- Weaver, S. 2016. *The Rhetoric of Racist Humour: US, UK and Global Race Joking*. London: Routledge.
- Yancy, G. & Butler, J. 2015. "What's Wrong with All Lives Matter?" *The Stone*. Ανακτήθηκε 10 Ιανουαρίου 2026, από:

[https://opinionator.blogs.nytimes.com/2015/01/12/whats-wrong-with-all-lives-matter.](https://opinionator.blogs.nytimes.com/2015/01/12/whats-wrong-with-all-lives-matter)